

В І Д Г У К

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України Шевченка Анатолія Євгенійовича, завідувача кафедрою теорії, історії права і держави та конституційного права Університету державної фіскальної служби України на дисертацію Новоселової Віталіни Віталіївни «Формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права: теоретико-правові засади», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми дослідження

Останнім часом Україна переживає багато потрясінь, долає виклики й небезпеки, одночасно цілеспрямовано рухаючись шляхом комплексних реформ та європейської інтеграції. Проте суспільство з надією дивиться у майбутнє й очікує від влади рішучих кроків, професіоналізму, відповідальності та швидких змін на краще в усіх сферах суспільного життя. Соціологічні дослідження показують системну кризу довіри у суспільстві. І в цьому контексті відсутність довіри до суду, не є виключенням. Відсутність належного рівня довіри до судової влади визнають і органи судової влади та судді. Це підтверджується статистичними даними науковців, вітчизняних й міжнародних експертів, громадян та інститутів громадянського суспільства.

Ось чому потреба в дослідженні проблеми довіри до судової влади в Україні в її науковому осмисленні сьогодні не лише не втратила своєї актуальності, а й завдяки докорінним змінам, які сталися за останні роки в політичному житті в країні, набула якісно нового значення.

Незважаючи на те що на сьогодні існують різні напрацювання з обраної проблематики, актуальність та витребуваність дослідження довіри до судової влади в Україні залишається одним із пріоритетних напрямів дослідження в юридичній науці, це підтверджується дискусійністю й неоднозначністю розуміння вказаних питань у науковій літературі.

Необхідність підвищення рівня довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права підсилює і підписання «Угоди про асоціацію», у преамбулі якої наголошується, що сторони віддані відносинам, які ґрунтуються на спільних цінностях, серед них зокрема: повазі до демократичних принципів, верховенства права, доброго урядування, прав людини і основоположних свобод.

Саме тому проблема «Формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права: теоретико-правові засади», до вивчення якої звернулася Новоселова Віталінія Віталіївна, має безперечну актуальність і вимагає сьогодні перегляду традиційних уявлень про засоби відновлення довіри до судової влади в Україні.

І останнє, важливим показником актуальності обраної теми є також те що, дисертація Новоселової Віталінії Віталіївни спрямована на досягнення цілей Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015; Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015; Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015., виконана відповідно до Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р; Концепції розвитку електронної демократії в Україні, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08 листопада 2017 р. № 797-р. Дисертація виконана в межах Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016 – 2020 роки, затверджених Національною академією правових наук України 03 березня 2016 р., планів наукових досліджень Запорізького національного університету на 2014-2018 рр., на 2015–2019 рр., та спеціальної науково-дослідної теми «Основні напрями реформування законодавства України у контексті європейської інтеграції» (номер державної реєстрації 0104U004048), комплексного наукового проєкту «Основні

напрямки удосконалення законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U00710) (стор.18).

Таким чином, вищевказані тенденції обумовили потребу наукового дослідження Новоселової Віталіни Віталіївни «Формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права: теоретико-правові засади», яке є вчасним, доцільним і безперечно актуальним і має не лише теоретичне, але й вагоме практичне значення, оскільки воно впливає на долю та життя кожного громадянина в суспільстві.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій,
сформульованих у дисертації їхня достовірність, новизна і
практична значущість**

Ступінь обґрунтованості наукових положень сформульованих у дисертації Новоселової Віталіни Віталіївни є достатнім. Дисертанткою опрацьовано і критично осмислена значна кількість різноманітних джерел – це узагальнення практичної діяльності судових органів, довідкові видання, соціологічні опитування, статистичні дані, рейтинги, індекси, експертно-аналітичні, соціологічні дослідження, що здійснюються науково-дослідними інститутами, організаціями (міжнародними і національними), а також наукова література, у яких відображено різні аспекти проблематики (559 найменувань).

Літературні джерела використовуються критично, ведеться полеміка з іншими авторами. Дисертант неухильно дотримується етики наукової дискусії – точно викладає позиції опонентів, аргументує свою підтримку чи заперечення поглядів інших авторів. При цьому дисертант супроводжує розгляд зазначених праць їх критичним аналізом і переконливою аргументацією власних підходів і висновків. Необхідно зазначити, що автор не обмежується працями, виданими в Україні, але й послідовно залучає здобутки зарубіжних дослідників, зокрема Г. Веллінга, Дж. Лебела, У. Ледермана, П. Лільсквіста, Дж. В. Робертса, Дж. Т. Дж. Сенюку, Л. Таль. На підставі аналізу наукових праць дисертантка доводить, що довіра до судової

влади розглядається цими вченими у нерозривному зв'язку з об'єктивністю і незалежністю судової влади (стор. 38). І надалі на стор. 164 Віталіна Віталіївна констатує, що довіра до судової влади громадськості є досить складною, вразливою і крихкою, зарубіжні вчені, експерти й судді глибоко переконані, що довіра суспільства до судової влади є потужним чинником і джерелом стабільного суспільного розвитку.

Необхідно зазначити, що дисертантка чітко визначила об'єкт і предмет дослідження. Зібраний теоретичний і практичний матеріал аналізується з використанням різноманітних методів наукового пошуку. Так, під час дослідження дисертанткою застосовано комплекс філософських, загальнонаукових, конкретно-наукових підходів та методів пізнання. Серед методологічних підходів, які визначають загальну спрямованість дослідження, виокремлено цивілізаційний, діалектичний, системний, аксіологічний, антропологічний. Крім того, у роботі використовувалися загальнонаукові принципи (історизму, єдності логічного та історичного, об'єктивності, детермінізму, конкретності) і методи, серед них зокрема: системний і структурний – для висвітлення внутрішньої будови судової влади і судової системи (підрозділ 1.3), виокремлення й характеристики різних видів довіри до органів судової влади (підрозділи 2.1, 2.2); функціональний – для розкриття внутрішніх і зовнішніх взаємовпливів між інститутами судової влади й громадянського суспільства, взаємозв'язку правової культури суб'єктів громадянського суспільства й носіїв судової влади (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.2); типологічний – для розмежування різних видів довіри до судової влади (підрозділи 2.1, 2.2); статистичний – для характеристики кількісних показників, які відображають рівень довіри до судової влади різних категорій суб'єктів в Україні та зарубіжних країнах (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). У роботі також застосовано аксіологічний, антропологічний, герменевтичний, комунікативний підходи. Серед конкретно-наукових підходів і методів використовувались: доктринальний,

формально-юридичний (підрозділи 1.2, 1.3, розділ 2, підрозділ 3.2), порівняльно-правовий (підрозділи 2.3, 3.1) та ін. (стор.19-20).

Достовірність та новизну наукових положень, висновків і рекомендацій, забезпечило досягнення мети дослідження, яка полягає в обґрунтуванні теоретико-правових засад формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права (стор.18).

Зазначеній меті дисертаційної роботи у повній мірі відповідають визначенні здобувачем на стор. 18-19 і завдання, що сформульовані у дослідженні.

В цілому успішне розв'язання автором визначених завдань і досягнення мети дисертаційного дослідження забезпечили *новизну дисертації*, яка зумовлена як сукупністю поставлених завдань, так і способами їх виконання. Дисертаційна робота є одним із перших у вітчизняній науці комплексним дослідженням теоретико-правових засад формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права.

Причому наукова новизна, обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, зроблених Віталіною Віталіївною в дисертації, забезпечується логічно послідовним, юридично грамотним та повним розкриттям проблематики дисертації (стор.20). Основними та найбільш науково вагомими серед положень наукової новизни одержаних результатів дослідження є наступні, зокрема:

уперше:

- обґрунтовано природу й зміст довіри до судової влади, які визначаються синкретичною єдністю соціальних, етичних, культурних, історичних, психологічних, когнітивних, правових складників;

- запропоновано авторську інтерпретацію поняття «формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права», яке тлумачиться як цілеспрямований процес діяльності суб'єктів судової влади і громадянського суспільства та полягає у розширенні й поглибленні відкритості, гласності й підзвітності судової влади перед суспільством, з одного боку, розширенні напрямів і форм комунікації

громадянського суспільства із судовою владою, активізацію їх правокультурної, правопросвітницької, правовиховної роботи, з іншого, спрямованої на утвердження принципу верховенства права й правосуддя в Україні, підвищення рівня правової культури українського суспільства;

- виокремлено та охарактеризовано три основні періоди у генезі наукового осмислення довіри до судової влади як соціально-правового явища;

- доведено соціальну, інструментальну й власну цінність довіри до судової влади які належать до сфери повинності, нормативності, цілей і сенсів;

- на основі використання низки критеріїв виокремлено й охарактеризовано види довіри до судової влади: 1) за суб'єктами довіри; 2) за об'єктом довіри; 3) за часом, тривалістю довіри.

Як відомо, цінність наукового дослідження визначається його проекцією на практику, можливістю практичного застосування. Тому дисертація Віталіни Віталіївни також заслуговує на високу оцінку, оскільки у ній формулюється ряд суттєвих та цікавих рекомендацій, які вже частково використані та можуть бути використані в подальшому:

- у науково-дослідній діяльності для подальшої розробки теоретичних і прикладних проблем формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права, удосконалення правової культури українського суспільства, реформування судової влади в Україні в контексті утвердження європейських стандартів судочинства (акт впровадження Запорізького національного університету від 18 травня 2017 р. та 03 березня 2020 р.);

- у правотворчій та правозастосовній діяльності низка положень і пропозицій може стати частиною заходів, спрямованих на оновлення вітчизняного законодавства у сфері функціонування судової влади, запобігання й протидії корупції, формування правової культури українського суспільства загалом, окремих його груп зокрема (правової культури присяжних і народних засідателів, учасників судових процесів, суб'єктів

правозахисних громадських об'єднань), методологічних підходів щодо забезпечення гласності, прозорості, підзвітності судової влади перед суспільством, організації та проведення активної інформаційної політики органів судової влади згідно з європейськими стандартами правосуддя (акт впровадження Апеляційного суду Запорізької області від 10 листопада 2017 р.;

- у навчальному процесі: матеріали можуть бути використані при підготовці навчально-методичних матеріалів з теорії держави та права, судових та правоохоронних органів України, порівняльного правознавства, філософії права та викладанні відповідних навчальних дисциплін у вищих навчальних закладах України (акт впровадження Запорізького національного університету від 18 травня 2017 р. та 03 березня 2020 р.) (стор.22-23).

Оцінка змісту дисертації та ідентичності змісту автореферату та її основних положень

Вийти на зазначені у дисертації нові науково-обґрунтовані результати автору дозволила обрана структура дисертації, складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (559 найменувань) і додатків. Її зміст дає підстави констатувати, що здобувач творчо підійшов до вивчення та розкриття проблеми. Це дало йому можливість опрацювати поставлені завдання, а також сформулювати низку науково-обґрунтованих і достовірних положень, висновків і рекомендацій корисних з наукової і практичної точок зору.

Так, у вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, мету, окреслено завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано положення та висновки, що становлять наукову новизну роботи, доведено практичне значення отриманих результатів, наведено дані про апробацію основних результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У розділі 1 на підставі проведеного аналізу наукових джерел дисертантка засвідчила, що довіра до судової влади упродовж тривалого часу

не виокремлювалася, а досліджувалася в контексті довіри до права, закону, держави у межах філософії права. Вперше до проблем довіри до правосуддя звернулися у період Нового часу. Гегель був одним із перших мислителів, який безпосередньо звернувся до осмислення феномену довіри у праві, позитивному праві та безпосередньо правосудді. У періоди суспільних трансформацій, втрати довіри до органів державної влади проблеми збереження, відновлення довіри до державної влади загалом цілому та їх наукове осмислення активізуються (стор.215).

Дуже змістовним є другий розділ роботи. Дисертантка висвітлює загальнотеоретичні характеристики засад довіри до судової влади в Україні, визначає природу й зміст довіри до судової влади, конкретизацію й загальнотеоретичну характеристику основних видів довіри до судової влади, обґрунтовує роль суду присяжних у формуванні довіри до судової влади в Україні. Все це їй дало можливість дійти висновку, що природа і зміст довіри до судової влади визначаються синкретичною єдністю соціального, етичного, культурного, історичного, психологічного, когнітивного, правового складників, які формують підґрунтя теоретико-правових засад її формування в контексті утвердження принципу верховенства права в Україні (стор.216-217). На підставі використання низки критеріїв Новоселова Віталіна Віталіївна виокремлює різні види довіри до судової влади: 1) за суб'єктами довіри; 2) за об'єктом довіри; 3) за часом, тривалістю довіри (стор.217-218). Серед суб'єктів, які найбільшою мірою впливають на формування довіри до судової влади дисертантка виокремлює: учасників судових процесів, присяжних і народних засідателів, членів правозахисних громадських організацій (стор.218-219).

Розділ 3 дослідження Новоселова Віталіна Віталіївна присвятила аналізу й узагальненню досвіду підтримання високого рівня довіри суспільства до судової влади в таких країнах, як Велика Британія, США, Канада, ФРН, Швеція, Сингапур, Польща. На підставі чого зробила висновок, що в цих країнах велика увага приділяється довірі, її вивченню, пошуку й

обґрунтуванню напрямів і засобів її підтримання. Спільними рисами у підтриманні високого рівня довіри до судової влади в цих країнах є: періодичні емпіричні зрізи довіри, узагальнення їх результатів; пошук нових комплексних форм і засобів підтримання довіри, основою яких є відкритість і прозорість судової влади та допомога людям у розв'язанні їхніх проблем; тісний зв'язок і зумовленість довіри особливостями правової і судової систем, загальними історичними, культурними, моральними 11 особливостями, правовою свідомістю, правовою культурою громадян; високі вимоги до підготовки, добору суддівського корпусу, незалежності суддів, система їх покарань і звільнень; об'єктивність, гласність і прозорість судових процесів та ін.

Особливу увагу дисертантка приділила напрямам й засобам формування довіри до судової влади в Україні. По-перше, акцентовано увагу на те, що теоретико-правові засади формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права ґрунтуються на теорії «соціального становлення», методі «контрольованого еклектизму» і моделі «цивілізаційних здібностей», природі й змісті довіри до судової влади, єдності її соціального, етичного, культурного, історичного, психологічного, когнітивного та правового складників. По-друге, автор наголошує, що формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права іманентно пов'язане з підвищенням рівня правової свідомості й правової культури українського суспільства (стор.220).

Логічними, послідовними та такими що загалом відповідають поставленим на початку роботи завданням є висновки дисертаційного дослідження. В них наведено теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретико-правових засад формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на розв'язання зазначеного завдання.

Отже, оцінюючи зміст дисертації, можна дійти висновку, що автор даної дисертаційної роботи спромігся досягти поставленої наукової мети й упоратися із завданнями дослідження.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях

Основні положення і висновки дисертації викладено у 18 наукових працях, із них 1 розділ у зарубіжній колективній монографії (видавництво SENSE), 6 статтях (у т.ч. в 1 зарубіжному), 11 тезах виступів на науково-практичних конференціях різних рівнів. Усі публікації укладаються в межах об'єкту дослідження та мають предметом вивчення окремі його аспекти; у них висвітлено основні положення проведеної роботи.

Таким чином, обґрунтованість отриманих у ході дисертаційного дослідження результатів, висновків і пропозицій Новоселової Віталіни Віталіївни, забезпечено завдяки оприлюдненню наукових здобутків за темою дослідження, різноманітних методичних прийомів, аналізу кола визначених дослідницьких проблем.

Дискусійні положення та зауваження

Водночас дисертація Новоселової Віталіни Віталіївни «Формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права: теоретико-правові засади», як і кожна вагома творча праця, викликає низку роздумів, відкриває широкий простір для наукової дискусії, а саме:

1. У контексті комплексного загальнотеоретичного аналізу довіри до судової влади В. В. Новоселова цілком логічно звертається до періодизації генези осмислення довіри як соціально-правового явища, виокремлює та характеризує три основні періоди (с. 86-87).

На нашу думку, доречним у межах цього підрозділу було б виокремлення чинників, які найбільш істотно вплинули на дослідження

довіри до судової влади як самостійного явища. У процесі публічного захисту дисертанту бажано було б більш ґрунтовно зупинитися на цьому питанні.

2. Щодо методології дослідження. У підрозділі 1.2 (с. 44-64) дисертантка цілком слушно обґрунтовує необхідність застосування комплексної, багаторівневої методології, а саме: 1) філософсько-світоглядних підходів (цивілізаційний, діалектичний, аксіологічний); 2) загальнонаукових принципів і методів (принципи: історизму, єдності логічного та історичного, об'єктивності, детермінізму, конкретності; методи (системний, структурно-функціональний, формально-логічний, феноменологічний, герменевтичний); 3) конкретно-наукових підходів і методів пізнання (доктринальний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, а також методів спостереження таких, як соціологічний, статистичний, моделювання).

Окрім того, на с. 60 дисертації авторка наголошує на суттєвому значенні в осмисленні феномену довіри до судової влади низки теорій, серед них зокрема таких, як: теорії соціальної довіри (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Р. Дарендорф, П. Штомпка), соціального конструювання (П. Бергер, Т. Лукман), соціального капіталу (Ф. Фукуяма, П. Козирєва) ризикологічна концепція (Е. Гідденс, А. Селігмен, Н. Луман, У. Бек).

Слід зауважити, що в межах юридичних наук обґрунтовано комплекс підходів, методів і засобів пізнання державних і правових явищ, які уможливлюють їх ґрунтовне дослідження, а використання теорій і методів інших наук здатне спричинити методологічний еклектизм.

У зв'язку з цим постає питання, яка наукова доцільність використання зазначених теорій та яких висновків удалося досягти завдяки їх використанню у дослідженні довіри до судової влади?

3. У дисертації при обґрунтуванні висновків і положень В. В. Новоселовою досить широко використовуються інформаційні й статистичні дані, представлені зокрема у дослідженнях Програми USAID «Нове правосуддя», Судовому індексі Європейської бізнес Асоціації, звітах

за результатами дослідження Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Індексі верховенства права та ін. (с. 111-113, 116, 120, 124, 126, 129-130, 133-134, 136, 141, 143 та ін..).

Цінність використання статистичних даних суттєво б зросла, якби дисертантка проаналізувала їх у динаміці. У зв'язку з цим виникає питання, яким чином змінився рівень суспільної довіри до судової влади в Україні за останні 6-7 років та які чинники найбільшою мірою вплинули на нього?

4. У підрозділі 3.2. дисертантка обґрунтовує напрями й `відповідні заходи формування довіри до судової влади, які визначаються її природою і змістом (синкретичною єдністю соціальних, етичних, культурних, історичних, психологічних, когнітивних, правових складників). Серед них на особливу увагу заслуговує соціальний складник довіри, який ставить завдання підвищення соціальної відповідальності, підзвітності судової влади українському суспільству (с. 184-186).

Між тим, універсальним принципом і контекстом функціонування судової влади та її носіїв, який забезпечує єдиний режим належного відправлення правосуддя є незалежність судової влади від виконавчої й законодавчої, що передбачає як право людини на незалежний суд, так і право та обов'язок судді бути незалежним у процесі прийняття рішень.

Виникає логічне питання щодо співвідношення соціальної відповідальності і принципу незалежності судової влади?

5. Незаперечним є той факт, що поширення пандемії COVID-19, суттєво вплинуло на всі сфери суспільного життя, функціонування державних органів загалом, судових зокрема. Поширення пандемії вплинуло й на здійснення правосуддя, судовий захист прав людини.

Таким чином, потребує уточнення позиція дисертантки щодо стану довіри громадян до судової влади в нових умовах здійснення правосуддя, спричинених поширенням пандемії COVID-19.

**Висновок про відповідність дисертації нормативним вимогам
Міністерства освіти і науки України**

Утім, зазначені недоліки, дискусійні твердження та висновки здобувача не позначаються на загальній позитивній оцінці роботи, яка, у цілому, несе самостійний і творчий характер. Оформлення дисертації відповідає вимогам МОН України. Автореферат повною мірою відповідає текстові дисертації. Висновки, яких дійшов автор, є обґрунтованими і характеризуються новизною.

Викладене дає підстави для висновку, що дисертація Новоселової Віталіни Віталіївни «Формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права: теоретико-правові засади», є завершеною самостійною науковою працею, у якій отримано нові обґрунтовані результати у галузі теоретико-правової науки, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему та мають вагоме наукове і практичне значення. Дисертація за своїм змістом і формою відповідає вимогам, викладеним в п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а її автор – Новоселова Віталіна Віталіївна, – заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
завідувач кафедри теорії, історії права
і держави та конституційного права,
Навчально-наукового інституту права,
Університету державної фіскальної
служби України

